

Yeşil Kubbenin dışardan görünüşü

*Ey Hacca giden kalabalık; nereye nereye ?
Sevgili burda; siz hangi ellere yollanıyor-
sunuz ?*

Sevgilinin dışımızda olamayacağı ilk sezışim, böyle olmuştur.

Nefes ve ses, ruhuma bu muhitten girdi. Bizim çocukluğumuzda toplanma yoktu, sokak yoktu ve mektepte öğretilen soğuk, formel bilgi dışında bilgi durağı yoktu. Okuduğumuz din dersleri, belediye tüzükleri gibi madde madde sayılan ve ezberlenen birtakım şekil kurallarından başka değildi. Müslümanlık hakkında daima bize sorulan şu sorular görülünce bu sözümün ne kadar doğru olduğu anlaşılır :

— İslâmın şartı kaç ?

— Namazın farzları, sünnetleri, müstehapları, mendupları kaç ?

— Apestin farzlarını, sünnetlerini say !..

Böyle okuyan bizler için Müslümanlık, sayı ile yatıp kalkmaktan ibaret bir dinî törendi. Müeyyedesi de okullarda verilen tevkif, izinsiz gibi cezalardı.

*Ser be-zemin, düm be-hevâ mîküned
Kûyi ibâdâti hudâ mîküned.*

Varlığın sahibi ve kendisi Tanrının büyüklüğü önünde eğilmek olan ibadetin, başı yere komağ ve arkayı havaya kaldırmak olmadığını Mevlevî tekkesinde ve Mevlânâ'dan öğrendim.

Elli altıyı bitiriyorum. Bu yıllar içinde rastladığım insanların, her bakımdan, Garp ve Şark hakîmlerinin müşterek anlayışlarına misal olacak pek çok olgunlarını bu çevrede tanıdım. Aralarında doksanını geçerek ölenleri oldu. Bunları hayatlarının sonlarına kadar takip ettim. Ağızlarından bir ağır söz, kendilerinden bir ters hareket, yapılmış ricalara «Eyvallah» dan

MEVLÂNÂ ve MEVLEVÎLİK

HASAN-ÂLİ YÜCEL

MEVLÂNÂ ve Mevlevîlik, benim için bir kitap olmaktan ziyade bir hayattır. Evlenmesinden sonra birkaç sene geçtiği halde çocuğu olmıyan annem, beni kendisine sikkeli bir zatın rüyasında başışladığını anlatır. Benim bundan haberim yoktur. Fakat haberim olanlar, bu konuda pek çoktur. O da şudur ki, ben çocukluğumu üç çevrede geçirdim : ev, mahalle mektebi, Yenikapı Mevlevî tekkesi. Bu üç çevreden hatıralarım, evden şöyle böyle; bir mektepten biri iyi, biri kötü (çünkü iki mahalle mektebinde okudum) fakat; fakat tekkeden hepsi bütün hayatıma işlemiş izleri taşır.

Güzel nağme olarak ilk duyduğum ses, ney demidir. Bunda hiç şüphem yok. Çünkü babam, ney çalardı ve evde, anlattıklarına göre, beşikte yatıp uyumadığım za-

manlar bana ney üflermiş ve ben dalarımışım. Küçük yaşta tekkede mukabele olurken yorulmamam için beni oturtmak istedikleri halde Nitrıpte (ney, kudüm ve halile dedikleri zillerin çalınıp âyinlerin okunduğu yüksek yer) ayakta durmaya devam ettiğimi ve o tanrısal seslerin havasında kendimden geçecek kadar zevk aldığımı apaçık hatırlarım. Hattâ bir âyinde geçen :

*Ey Kavm be-hac refte gücâyit gücâyit
Mâşûka derin câst biyâyit biyâyit*

mısralarını lezzetle ve beceriksiz tekrar ederken Şeyh Celâl Efendi beni dinlemiş, elimdeki uydurma değneklerle yere vurup kudümleri taklid ettiğimi görmüş sonra güzel ve teşvik edici sözler söyleyerek beni okşayıp sevmişti.

başka cevap duyup görmedim. Bedenleri temiz, ruhları temiz, ince, zarif insanlardı. Tekkede, öyle söyledikleri gibi, eğlencelere, şımarık, mübalâtsiz, lâubalî hallere bir kere bile tesadüf etmedim. Dedeler, şeriatin emirlerine uymuş, namazında, niyazında adamlardı. Bu hakikatleri sarahatle ifade, bana vicdanî bir vazifedir.

Mevlevîlerin nezaketleri, aldıkları ciddi terbiyenin eseridir. Mutfak canı dedikleri dervişlik adayları (bunlara Nevniyaz da derlerdi), Saka postuna oturdukları ilk günden itibaren susmaya, aptesthane temizleme ve çöp toplama gibi aşağı hizmetlerle kibir ve gururlarını kırma alıştırlırlar. Okuma yazma bilmiyorsa okuma yazmaya mecbur edilirler. Hizmet, Mevlevî terbiyesinin esası; yardım, bu terbiyenin ruhudur. Çile dedikleri bu hazırlık

dönemi, tam 1001 gün sürer. Az değil!.. Pek çokları buna dayanamaz, çile kırıp tekkeden giderler. Kalanlar, dede olurlar.

Mevlevî tekkeleri, nizam ve intizam içinde idare edilirdi. Yemek zamanlarında ağız şapırdatmak bile ayıptı. Konuşmak yasaktı. Bu sessiz, sadasız insanlar içinde yediğim hak nimetlerinin lezzetini davetlisi olarak bulunduğum en yüksek sofraların çoğunda tadamadım, dersem mübalâğâ ettiğim zannına düşülmesin. Mevleviler, benim gördüğüm, güleryüzlü, tatlı sözlü insanlardı. Fakat tekkenin damı altında çathyan bir kahkaha veya bu duygulu adamların mahzun ve müteessir zamanlarında göğüslerine sığmamış bir hıçkırıklarını duymadım.

Çok tebessüm edep alâmetidir

Kahkaha bîhayâ emâretidir.

kaidesi, bu çevrede tam riayet görürdü.

Burada Mesnevî okunur, Mesnevî okunurken din anlatılır. Âyinler bestelenir, bestelenenleri musiki üstadları tarafından çıraklara öğretilir. Mevlevîliğin iki kanadı: Şiir ve Musiki. Bunlarla Allaha uçulur. Büyük hakikatin cezbisine tutulunur. Şiir, şehvet olmayarak, musiki sefalet... Burada tasavvuf bir felsefe değildi. Bir haldî. Bir hayattı. Sesti, nefesti, demdi. Çehreler, varlığın içinde erimiş ruhların sükûnunu söyler; bahtiyarlığın tatlı huzurunu çizerdi. Sabır, sükûn, huzur ve düşünüp duyma... Hangi hikmet aşığı, bunlardan ötesini özler ve ister?..

Küçücük çocuktum. Koskoca, ak sakallı, başı destarlı muhterem adamlar... Ben onların elini öperken onlar da benim elimi öperlerdi. Mevlevî selâmı kadar eşitlik anlatan, tevazu telkin eden hangi hareket vardır? Saygı; fakat çift taraflı. Sultan Veled devrinde rütbesi en sonda olan can karşısında, rütbesi en yüksek Şeyhin onu baş keserek hürmetle selâmlamasından daha beşerî bir müsavatı hiçbir rejim şimdiye kadar ilân edemedi.

Mevlevilik, şüphesiz Mevlânâ'nın eseridir. Fakat onun kurduğu bir müessese değildir. Mevlânâ oralı değildi. Mevlânâ'nın mezhebi, zümresi, davası, evi, barkı, tekkesi, cübbesi, hattâ sikkesi, hiçbir şeyi yoktu. Yalnız dini vardı. Çünkü sadece Allahu vardı. Onun için, Allaktan başka, büyük hakikatten başka hiçbir şey mevcut değildi. Başına insan toplamak, onları bir yere oturtup ders vermek, onun işi olmazdı. Her türlü bağ gibi bunları da koparıp atmıştı. Mevlâna, âşıktı; şairliği ondan... Mevlânânın sevgilisi Allahı, dini bundan. Okadar!.. Fakat bütün bu cezbe, coşkunluklar içinde yolunu kaybetmedi. «Ene-el-Hak» diyen Mansûr'u Hakka hasrette gördü. O böyle şeyler söylemedi. Çünkü Mevlânâ, vuslatta idi.

Mevlâna, fikirleri ve hayatiyle taassubun karşısına dikilmiş bir hürriyet heykelidir. Kümes ve kafes dolusu kadına el koymuş, fakat onları daima erkekten aşağı, birer zevk vasıtası veya hizmet görücü bilmiş taassup ehlinin tam zıddına Mevlânâ, tek kadınla yaşamış, fakat her zaman kadını erkeğe eşit tanımıştır. Müslümanlığın ilk zamanlarında olduğu gibi kadın,

Mevlevilikte hürdür ve muhteremdir. Hattâ Mevlevî kadınlar içerisinde Şeyhlik edenler görülmüştür. Bunlar arasında erkekler gibi sikke ve hırka giyenler bile vardır. Sema toplanmalarına kadınlar da girerlermiş. XVII. asra kadar Mevlevilik, bu hür hava içinde yürüyüp gelmiştir.

XVII. asır dedik. Bu asır, Osmanlı topluluğunun tepe aşağı gitmeye başladığı devirdir. Çünkü bu asırdadır ki, Kadızadeler, Vanî Efendiler gibi su katılmamış yobazlar, dersleriyle, vaazlarıyla halkı sıkı bir taassuba sürüklemişler, sarayda kurdukları nüfuz yüzünden Devletin başına nice belâlar, gâileler çıkarmışlardır. Ezan, naat, kaametlerle Kuran'ı makamla okumak caiz midir, değil midir? Dervişlerin yüksek sesle zikirleri, dönmeleri şer'î midir, değil midir? Selâm verilirken eğilmek bid'at midir, değil midir? gibi meseleler bu zamanlarda çıkmıştır. Nitekim Mehmet IV. saltanatında Kadızade tarafını tutanların tekkeleri yıkmak, topraklarını bile denize dökmek, dervişlere tecdidi iman ettirmek, imana gelmeyenleri öldürmek için yaptıkları ayaklanmayı Köprülü Mehmet Paşa, aldığı şiddetli tedbirlerle önlemişti. Fakat daha sonraları Vanî Efendi, Padişahı kandırarak Mevlevî tekkelerini kapatma fermanını koparmaya muvaffak oldu. Kapanmış, 18 sene sürmüştür. Buna, «Yasağ-ı bed» denilir ki 1077 (1665) tarihini gösterir. İkinci Viyana bozgununun Mevlevî tekkelerinin açılış tarihine rastlaması, bir tesadüf eseri değildir. Bozgun, Padişahı Mevlânâ'dan korkutmuş ve kendini mânen af-

fettirmek için tekkelerin açılmasına müsaade etmişti.

Bugün için Mevlevilik, hususî bir duruşa muhtaç olmayarak bir duyuş ve düşünüş bağılılığıdır. Mesnevî, Divan-ı Kebir her yerde okunup okutulabilir. Ney, kudüm her yerde çalınır, âyin her yerde okunur, semâ, istenilen yerde edilebilir. Esasen bir zümre ve gizli bir tarikat olmayarak Mevlevilik, Cumhuriyetin aldığı umumî tedbir içinde kendi duyuş ve düşünüşünden bir şey kaybetmemiş, belki bu medenî vasıflarıyla üniversitelere, şiir ve sanat zevkî olan muhitlere girmek imkânını kazanmıştır. Kültürümüzün ve edebiyatımızın en mühim şahsiyetlerini Türk milletine kazandıran Mevlânâ, milletimizin şereflerinden biri olduğu kadar bütün insanlığın en yakın ve pek muhterem bir dostudur. Garp dillerinde Mevlânâ için yapılmış yayınlar bunun delilidir. Onun tekâmül fikrine inanışını saçma bir itikat olan ve İslâmîliğin kabul etmediği tenasühle karıştıranlar çıkmış ve Mevlânâ'yı sünnet ehli dışında gösterenler olmuştur.

Olsa olsa bu görüşlerdir ki, insanın tenasühe inanacağı gelir. Çünkü bu itikatta bulunanlar, dünyaya ikinci gelişte insanın hayvan olabileceğini kabul eder. Halbuki Mevlânâ, geniş düşünün, hür ve olgun bir insandı. Hürriyeti sevenler, Mevlânâ'yı severler; hangi mezhepte, hangi düşünüşte olursa olsunlar... ve onunla beraber : «Âşık, aşk diyârında ne söylerse söylesin,» «ağzından aşk kokusu duyulur!..» derler.

Mâ der cihan muvâfakat-i kes nemikûnîm

Mâ hâne zîr-i künbed-i atlas nemikûnîm

**Bu dünyada ne kimseye uymuşluğumuz var,
ne şu atlas kubbe altında ev kurmuşluğumuz,
Biz susuz kalmışız,
içtikçe içiyoruz.**

**Güzel ve mahmur bir sarhoşluğumuz var,
Güzel, mahmur ve hiç doymayan.**

Rahmet denizinin dalgasıdır bu.

**Ve bir saman çöpünden başka bir şey değildir
bu dalganın üstünde düşman.**

Aşâğılık kişinin peşine düşmemeyi şîâr edindik biz.

Gönül dalgasını terketmemeyi şîâr edindik.

Şu yokluk yurdunda.

Nuh ve Halil gibi,

ölmezlik denen yerde aşk çardağı kurmak varken,

Burnu büyük Âd ve Samud gibi köşkler kurmamayı,

Kafdağı'nda avlanmak dururken

herkes gibi leş avlamamayı,

uslu akıllı, temiz pâk hurileri bırakıp

kahpeleri aldatan dev'e meyletmemeyi,

şu kapkara topırağa

meyvası cefa olan fidanı dikmemeyi,

kafiye de, şiire de pek ehemmiyet vermemeyi,

hâsılı bizden olmayarak şeylere pek aldırış etmemeyi

şîâr edindik.

Yenileştiren :

A. KADİR